

Ordnande och tillhandahållande av mentalvårds- och missbrukartjänster för barn och unga som är kunder inom barnskyddet

Kommunerna och framöver välfärdsområdena ska genom samarbete mellan socialvården och hälsovården säkerställa en sektorsövergripande expertis och servicehelhet för att tillgodose rättigheterna hos barn och unga som är kunder inom barnskyddet.

Barn som placerat utom hemmet har enligt undersökningar i snitt mera psykiska problem. För denna kundgrupp är ett välfungerande, långsiktigt och målinriktat samarbete inom barnskyddet och mentalvårds- och/eller missbrukartjänsterna synnerligen viktigt. Tillgodoseendet av barns och ungas rätt till mentalvårdstjänster både på bas- och på specialnivå verkar ha försvårats ytterligare under hösten 2020 och år 2021. Man vill trygga barns och ungas rätt till högklassiga mentalvårds- och missbrukartjänster i rätt tid. Fokus i tillsynsmyndigheternas tillsynsprogram för social- och hälsovården för 2022 är tillgången till mentalvårds- och missbrukstjänster på basnivå för barn och unga.

Mentalvårds- och missbrukartjänster för barn och unga realiserar inte på det sätt som lagen förutsätter

Enligt undersökningarna har barn som placerats utom hemmet i snitt mer psykiska problem och de anlitar mer mentalvårdstjänster än den övriga barnpopulationen. Barn som placerats utom hemmet diagnostiseras oftare än den övriga barnpopulationen med psykiska störningar och neuroutvecklingsstörningar. (Heino ym. 2018, Kääriälä ym. 2021.)

Med hjälp av en enkät som skickades till enheterna för vård utom hemmet utredde tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira) våren 2019 hur placerade barns rättigheter och

placerade barns och ungas rätt till psykiatriska tjänster tillgodoses. En brist som framgick av enkätunderlaget var tillgången till psykiatrisk vård för placerade barn som inte fyll 18 år. Enkäten var en bekräftelse på Kommunförbundets motsvarande och tidigare genomförda enkäter åren 2013 och 2017. Ett insatsområde i det riksomfattande tillsynsprogrammet för social- och hälsovården var år 2021, i överensstämmelse med barnskyddslagen, att tillgodose placerade barns och ungas rätt till psykiatrisk vård.

Valvira och regionförvaltningsverket utredde allmänt tillgodoseendet av rätten till specialiserad sjukvård utifrån Institutet för hälsa och välfärds (THL) uppgifter om tillgången till vård (2021) och genom att av sjukvårdsdistrikten be om redogörelser om tillgodoseende av rätten att få vård när det gäller barn och unga som placerats utom hemmet i enlighet med barnskyddslagen. Enligt sjukvårdsdistriktens redogörelser har de inte möjlighet att ur uppföljningsuppgifterna om tillgodoseende av rätten att få vård inom den specialiserade vården separat utreda uppgifter om unga som placerats utom hemmet i enlighet med barnskyddslagen.

Utmaningarna som gäller tillgången till mentalvårds- och missbrukartjänster som placerade barn och unga ställs inför påminner enligt tillsynsmyndigheterna om de behov som övriga barn och unga har av dessa tjänster. I samband med klagomål och tillsynsärenden har inte tillgodoseendet av rättigheten till vård bland barn och unga som är kunder inom barnskyddet uttryckligen lyfts fram.

Tillsynsmyndigheterna har observerat att mentalvårdstjänsterna för barn och unga inom den specialiserade vården är överbelastade. Det föreligger risker att nödvändiga tjänster försenas även i situationer där barn och unga behöver mental- och/eller missbrukartjänster på basnivå, men dessa tjänster är inte tillgängliga i rätt tid och/eller dessa tjänster finns inte i tillräcklig utsträckning. I sådana

situationer kan det hända att barn och unga blir helt utan nödvändig undersökning och/eller vård eller att den vård eller undersökning som tillhandahållits inte motsvarat kvalitetskraven eller varit tillräcklig. I synnerhet på grund av barns och ungas bruk och olika beroenden av rusmedel ser ordandet av nödvändig vård och rehabilitering ut att vara mycket bristfällig.

Enligt tillsynsmyndigheternas observationer försämrades tillgodoseendet av barns och ungas rätt till mentalvårdstjänster både på bas- och specialnivå ytterligare under hösten 2020 och under 2021. Enligt tillsynsmyndighetens uppskattning beror läget inte enbart på coronavirusepidemin, utan problemen var synliga redan före pandemin. Enligt tillsynsmyndigheternas observationer förekommer det även avsevärda variationer i fråga om tillgången på mentalvårds- och missbrukartjänster för barn och unga.

Ett aktivt samarbete krävs mellan social- och hälsovården

För barn, unga och familjer ska det i ett tidigt skede ordnas tillräckliga social- och hälsovårdstjänster som motsvarar behoven. Den sektorsövergripande expertisen och samarbetet inom social- och hälsovården är nödvändiga för att tillgodose barnens intressen och för att bedöma och trygga en servicehelhet som motsvarar behoven. I enlighet med 6 § i socialvårdslagen (1301/2014) och 32 § och 69 § i hälso- och sjukvårdslagen (1326/2010) ska socialvården redan när den ordnar rådgivning och handledning samarbeta med hälso- och sjukvården. Genom samarbete mellan social- och hälsovården och tillräckliga tjänster i rätt tid är det sannolikt möjligt att minska risken för att barn och unga placeras utom hemmet och minska behovet av vård inom den specialiserade vården.

När barn och unga blir kunder inom barnskyddet ska kommunen se till att socialarbetaren som har ansvaret för barnets ärenden har

tillgång till bland annat hälso- och sjukvårdens expertis. I 15 § i barnskyddslagen (417/2007) föreskrivs bland annat att hälsocentralen och sjukvårdsdistriktet skall ge experthjälp inom det barn- och familjeinriktade barnskyddet och vid behov ordna undersökning av barn samt vård- och terapitjänster för barn.

Enligt 51 § i barnskyddslagen ska barnets hälsotillstånd undersökas i samband med en placering i vård utom hemmet, om det inte tidigare har varit möjligt att undersöka barnets hälsotillstånd. Om det till exempel inte varit möjligt att i tillräcklig omfattning utreda behovet av barnets behov av missbrukar- och mentalvårdstjänster, ska en sektorsövergripande kartläggning utföras senast när barnet placeras. I överensstämmelse med 45 § i barnskyddslagen har den socialarbetare som ansvarar för barnets ärenden (organ) när ett barn har omhändertagits, rätt att besluta om barnets vistelseort samt vård, uppfostran och tillsyn, den övriga omsorgen om barnet samt om sådan undervisning och hälsovård som behövs för att förverkliga dessa. I enlighet med 22 § i lagen om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården (559/1994) beslutar en legitimerad läkare om vården som ska vara av hög kvalitet och basera sig på allmänt godtagna förfaringssätt som motiveras utifrån erfarenheter. I enlighet med hälso- och sjukvårdslagen har kommunerna och sjukvårdsdistrikten skyldighet att sköta om verksamhetsförutsättningarna för hälso- och sjukvården genom att bland annat försäkra att personalresurserna är tillräckliga. Tjänsterna ska vara lätt tillgängliga och ges i rätt tid. Tjänsterna kan kompletteras med förankrande tjänster och tjänster på distans.

Placerade barn och unga har rätt till väl fungerande mentalvårds- och missbrukartjänster

Ett välfungerande, långsiktigt och målinriktat samarbete mellan barnskyddet och mentalvårds- och/eller missbrukartjänsterna är synnerligen viktigt i situationer när placerade barn och unga har mentalvårds- och/eller missbrukarproblem. Med hjälp av en gemensam klient- och serviceplan inom social- och hälsovården följer man med hur effektiva stödformerna och de ordnade tjänster är och förklarar för alla som ansvarar för barns och ungas vård och omsorg om de förhållanden och frågor som man vill påverka, barnets och barnets familjs behov av stöd, tjänster, stödåtgärder och metoder med vilka man försöker tillgodose behovet samt uppskattad tid inom vilken man försöker uppnå målen. Enbart placering i enlighet med barnskyddslagen är inte en tillräcklig åtgärd i situationer där placerade barns och ungas hälsotillstånd kräver tillgång till mentalvårds- och/eller missbrukartjänster.

I enlighet med 69 § i hälso- och sjukvårdslagen och 16 b § i barnskyddslagen ska den placeringskommun eller det sjukvårdsdistrikt som omfattar kommunen ordna nödvändiga hälso- och sjukvårdstjänster om barnet i enlighet med barnskyddslagen är placerat utanför sin hemkommun. Om ett barn eller barnets vårdnadshavare behöver tjänster akut eller betydligt snabbare än vad som föreskrivits om tidsfrister, ska tjänsterna ordnas utan dröjsmål på det sätt som vårdbehovet förutsätter. Tjänsterna ska ordnas i samarbete med den kommun som placerat barnet och som i sista hand ansvar för att barnets vård och omsorg sker på ett ändamålsenligt sätt. Placerade barn och unga ska ha motsvarande rätt till högklassiga mentalvårds- och missbrukartjänster i rätt tid som barn och unga som inte har placerats utom hemmet.

Ansvar för att ordna mentalvårds- och missbrukartjänster kommer framöver att ligga hos välfärdsområdena

Välfärdsområdena kommer att ha som uppgift att fastställa hur undersökning, vård och rehabilitering av mental- och missbrukarstörningar ordnas på bas- och specialnivå i framtiden. Kommunerna och samkommunerna har ansvar för dessa tjänster fram tills det att välfärdsområdena inleder sin verksamhet. Inom den specialiserade vården har efterfrågan på mentalvårdstjänster för barn och unga ökat år för år, delvis på grund av att mental- och missbrukartjänsterna för barn och unga på basnivå delvis har varit bristfälliga och dessutom ordnats på varierande sätt i olika kommuner. Tillsynsmyndigheternas uppmaning är att ägna så effektiv uppmärksamhet åt servicehelheten för barn och unga som möjligt i samband med välfärdsområdesberedningen.

Tillsynen över tillgången till missbrukar- och mentalvårdstjänster för barn och unga fortsätter år 2022

Vid tillsynen över social- och hälsovårdstjänsterna framhävs serviceproducenternas eget ansvar för verksamhetens legitimitet och ändamålsenlighet, högklassig service samt klient- och patientsäkerhet. Tillsynsmyndigheternas uppgift är att styra tjänstetillhandahållarna och tjänsteproducenterna i denna uppgift och i sista hand se till att social- och hälsovårdstjänsterna genomförs på det sätt som lagen förutsätter.

Enligt tillsynsmyndigheternas observationer förekommer det även avsevärda variationer i fråga om tillgången på mentalvårds- och missbrukartjänster på basnivå för barn och unga. Därför ligger fokus i tillsynsmyndigheternas tillsynsprogram för social- och hälsovården för 2022 på tillgången till mentalvårds- och missbrukstjänster på basnivå för barn och unga.

Lagstiftning	Socialvårdslagen (1301/2014) 6 § Barnskyddslagen (417/2007) 15 §, 16d §, 45 §, 51 § Hälso- och sjukvårdslagen (1326/2010) 32 §, 69 § Lagen om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården (559/1994) 22 §
Referenser	Heino T, Forsell M, Eriksson P ym. (2018). Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat – yhteinen vastuu. THL https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-198-0 Kääriälä A, Gyllenberg D, Sund R ym. (2021). The association between treated psychiatric and neurodevelopmental disorders and out-of-home care among Finnish children born in 1997. Eur Child Adolesc Psychiatry (2021). https://doi.org/10.1007/s00787-021-01819-1 https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun-kuntakysely-2013_0.pdf https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun-kuntakyselyn-keskeisimm%C3%A4t-tulokset-raportti-01022018.pdf

Kontaktuppgifter

Regionförvaltningsverket i Lappland

Marjut Aikio, överinspektör inom socialvården, tfn 0295 017 384

Tapio Kekki, regionförvaltningsöverläkare, tfn 0295 017 358

Regionförvaltningsverket i Sydvästra Finland

Tiina Ronkamo, överinspektör för socialvården, tfn 0295 018130

Ulla Saxén, regionförvaltningsöverläkare, tfn 0295 018 000

Regionförvaltningsverket i Norra Finland

Pasi Hirvikoski, regionförvaltningsöverläkare, tfn 0295 017 598

Saku Vaskivuo, överinspektör för socialvården, tfn 0295 017 587

Regionförvaltningsverket i Västra och Inre Finland

Miia Kaartinen, regionförvaltningsöverläkare, tfn 0295 018 091

Annina Sadeoja, överinspektör, tfn 0295 018 074

Regionförvaltningsverket i Södra Finland

Anne Hiiri, chef för enheten, tfn 0295 016 067

Sari Husa, ledande överinspektör för socialvården, tfn 0295 017 361

Regionförvaltningsverket i Östra Finland

Marja Kuronen, regionförvaltningsöverläkare, tfn 0295 016 887

fornamn.efternamn@avi.fi

Valvira

Irja Hemmilä, överinspektör, tfn 0295 209 531

fornamn.efternamn@valvira.fi

Distribution

Kommuner och samkommuner

Sjukvårdsdistrikten

Valvira

Tillstånds- och tillsynsverket
för social- och hälsovården

Aluehallintovirasto
Regionförvaltningsverket

För kännedom

Riksdagens justitieombudsman

Riksdagens social- och hälsovårdsutskott

Barnombudsmannen

Justitiekanslerns byrå

Sosiaaliamiehet - Socialombudsmännen ry

Social- och hälsovårdsministeriet

Finlands Kommunförbund

Institutet för hälsa och välfärd